

RUSKI EMIGRANTI I NARODNOOSLOBODILAČKA BORBA NARODA JUGOSLAVIJE

Ivan Očak

U našoj zemlji nema ruske nacionalne manjine tako brojčano i organizacijski sređene kao što su češka, slovačka, mađarska, talijanska, (rusinska) ukrajinska i dr. Ali postoji dovoljan broj ljudi ruske nacionalne pripadnosti čija je uloga u našoj zemlji specifična s obzirom na njezino formiranje kao etničke grupe i s obzirom na njezinu brojnost. Naime, za razliku od spomenutih nacionalnih grupa koje su se formirale kao nacionalne manjine i uživaju sva nacionalna prava, Rusi se kao takvi nisu formirali. Kao što se zna većina spomenutih nacionalnih grupa formirala se kao nacionalne manjine najkasnije u prošlom stoljeću. Ruske nacionalne grupe, ali ne kao manjinske pojavljuju se najmasovnije tek 20-ih godina ovog stoljeća. I to je jedna od njezinih specifičnosti.

Ruske nacionalne grupe ili ruska emigracija u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nastala je postepeno s obzirom na njezino porijeklo. Možemo u tom smislu govoriti o različitom porijeklu ruskih grupa. Među prve takve pojedince i grupe treba ubrojiti one koji su bježali iz Rusije na Balkan, u Srbiju nakon neuspjela pokušaja ustanka na oklopnjači »Potemkin« 1905. godine. Slijedeća veća grupa bila je iz redova ruskih zarobljenika, za vrijeme prvog svjetskog rata. Pojedinci i grupe Rusa bježali su u Kraljevinu SHS 1919. godine nakon poraza Mađarske Sovjetske Republike, čiji su oni bili sudionici.¹

Najbrojnija i organizirana bila je grupa Rusa koji su bježali 1920. godine u sastavu poražene armije generala Petra Nikolajeviča Vrangela iz Sovjetske Rusije. Bježeći ispred Crvene armije general Vrangel je povukao za sobom osim svoje armije i neke dijelove civilnog stanovništva koje nije imalo nikakve veze s kontrarevolucijom ili je bilo pod utjecajem njezine kontrarevolucionarne propagande. Čitava bijela emigracija brojila je prema službenim sovjetskim podacima 40.000 ljudi.² Međutim, objavljeni su i drugi podaci o njezinom broju. Tako susrećemo u literaturi podatak, navodno na osnovi nalaza »Državne komisije za pripomoć ruskim izbjeglicama« da su u Kraljevini

¹ Arhiv Hrvatske (AH), f. Predsjedništvo zemaljske vlade (PRZV) 6—12 175-4132-11115/1919.

² Arhiv Ministarstva obrane SSSR (AMO SSSR), f. 243, op. 2914, d. 73, 1.203.

U svojim sjećanjima B.S. Dubrovin Zabolotski navodi broj 25.000 (Vidi B.S. Dubrovin Zabolotski, *K istoriji Sojuza Sovjetskih Patriotov v Jugoslavii*. Rukopis. Kolekcija autora.)

SHS 1923. godine bila koncentrirana 288.203 ruska emigranta i izbjeglice.³ Teško je reći koja je od ovih brojaka točna, ali se u svakom slučaju radi o velikoj masi koja se mogla formirati kao posebna nacionalno-etnička grupa. To nije učinila zbog klasno-političke nehomogenosti, a još više zbog namjere da se vrati u Rusiju i sruši sovjetski režim.

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca wrangelovska emigracija bila je odlično primljena. Za njih se energično zauzimao osobno kralj Aleksandar Karađorđević, koji se školovao u Rusiji, te su ga navodno rodbinske veze vezale za rusku carsku dinastiju Romanovih, a imao je, izgleda, nakon propasti te dinastije aspiracija na rusko prijestolje. Aleksandar je odredio mjesto boravka emigrantima i propisao materijalnu pomoć i skrb za »rusku braću«. Poznato je da je u tu svrhu bila formirana posebna »Državna komisija za pripomoć ruskim izbjeglicama«. Pod Aleksandrovim pokroviteljstvom ruska je bijela emigracija uživala u staroj Jugoslaviji velike privilegije. Za njih su otvoreni posebni internati, specijalne gimnazije i vojne škole. U Beloj Crkvi formirana su tri vojna učilišta: pješadijsko, konjičko i artiljerijsko. U mnogim gradovima organizirane su specijalne vojne bolnice. Bjelogardejcima su davane državne stipendije, otvorena su im širom vrata u Jugoslavenskoj vojsci, u Generalnom štabu kraljevske vojske. U mnogim ministarstvima visoka činovnička mjesta zauzimali su bjeloemigranti. Odnosu prema ruskoj bijeloj emigraciji pogodovala je i okolnost što Kraljevina Jugoslavija nije imala sve do 1940. godine diplomatske odnose, nije priznavala Sovjetski Savez. U takvim uvjetima ruska se bijela emigracija koristila također privilegijama na osnovi dogovora carske Rusije iz 1909. godine, a prema kojem su se građani Srbije u Rusiji i obratno Rusi u Srbiji koristili svim građanskim socijalno-ekonomskim i političkim pravima.

Povjesničar Ferdo Čulinović primjećuje: »General Wrangel s mnoštvom bjelogardijskih oficira došao je u Kraljevinu SHS, koje su državni vrhovi objeručke primili. Već potkraj 1920. bilo je tih ruskih emigranata gotovo u svim većim mjestima po kraljevini SHS. Wrangel se sa štabom smjestio u Beograd, odakle je uz podršku beogradskog dvora i Pašičeve vlade produžio svojom djelatnošću protiv Sovjetske vlasti.«⁴

Osim toga, »nezavisan politički i društveni list« »Borba« (zapravo organ KPJ) upozorava javnost: »General Wrangel igra u Beogradu ulogu nekog privremenog ruskog cara, smatra se poglavarom nekakve ruske vlade, prima deputacije iz cele države, daje audijencije i deli nekakve kontrarevolucionarne kolajne i Rusima i 'zaslužnim' Jugoslavenima. Svuda gde putuje, Wrangela se

³ Miroslav Kršljanin, Kontrarevolucionarna akcija kraljevskih vlada protiv SSSR-a, »Pregled«, br. 10, 1965, 655. Prema podacima ruskog emigranta povjesničara Nikolaja Fedorova od 31. X. do 3. XI. 1920. godine trajala je evakuacija iz svih krimskih luka. Tada je evakuirana flota od 126 ratnih i trgovačkih brodova s preko 100.000 vojnika i 50.000 civila. U Jugoslaviju je otišlo 22.000, u Bugarsku 4.000, u Rumunjsku i Grčku 2.000, a oko 30 brodova sa 60.000 ljudi u Bizertu. Broj ruskih emigranata u raznim zemljama kreće se od 850.000 do 1,200 000 ljudi (vojnika i izbjeglica). Nikolaj Fedorov, Ruska emigracija. Historija. Suština. Rad. Značaj 1919—1939. Zagreb 1939, 6.

⁴ Ferdo Čulinović, Jugoslavija između dva rata, Knj. I, Zagreb 1961, 390.

dočekuje službeno. On na našem državnom području ima svoj 'glavni stan', u tom glavnom stanu nalazi se nekakav 'ruski savjet pri vrhovnoj komandi ruske vojske', a u Beogradu deluje nekakav Potocki, opunomoćeni Wrangelov vojni agent kod naše vlade, koji upravlja sudbinom ruskih izbeglica u Jugoslaviji...⁵

Dakle, ta i takva ruska emigracija, ustvari ruska etnička grupa početkom 20-ih godina ulila se u život Kraljevine SHS, i koliko je poznato, nije postavljala, s obzirom na svoj položaj, nikakve nacionalne posebne zahtjeve.

Političko, odnosno klasno lice bjeloarmijske emigracije bilo je šaroliko. Osnovnu masu bijele emigracije sačinjavalo je oficirstvo, mlađe i starije, a među njima dosta pripadnika bivših vladajućih polufeudalnih i buržoaskih slojeva. Upravo njima je pripadala uloga političkog rukovodstva u emigraciji. Prema nekim službenim podacima, među ovim emigrantskim grupama između dva svjetska rata bilo je preko stotinu ruskih emigrantskih, političkih, stručnih, ekonomskih i kulturnih organizacija. Većina je bila reakcionarna. Ali, dakako, bilo je raslojavanja, pa i progresivnih organizacija među emigrantima. O djelovanju takvih govori nam i pisanje beogradske »Politike« od 13. siječnja 1921. godine. Tu čitamo da je u Beogradu uhapšeno nekoliko Rusa-izbjeglica i odvedeno u logor u Mostar. Optuženi su zbog komunizma. Istodobno javlja se da je u »Ruskom narodnom domu« u Beogradu pronađen letak pod naslovom »Poziv ruskim oficirima vrangelovske i kolčakovske armije«, emigrantima. U letku koji nije pronađen upućen je poziv tzv. »Centralnog komiteta ruskih oficira« kolegama da se pridruže radnicima i stanu u redove boraca za pobjedu proletarijata. »Politika« ne otkriva gdje je tiskan letak, ali pretpostavlja da je tiskan u Beogradu, iz čega autor dopisa zaključuje da se i spomenuti »Centralni komitet« nalazi negdje na teritoriju Kraljevine SHS. U »Političkinom« dopisu se traži da se nad ruskim institucijama i pojedincima uspostavi »policijsko motrenje«.⁶

O postojanju progresivnih organizacija među emigrantima govore i drugi podaci. Tako čitamo u literaturi⁷ podatak da se 1922. godine preko dvije tisuće ruskih emigranata-izbjeglica vratilo u Sovjetsku Rusiju. Dakako da je među njima bio najveći dio onih koji su slučajno napustili Sovjetsku Rusiju ili su bili jednostavno zavedeni. Na njihovu povratku radili su i predstavnici Crvenog križa Sovjetske Rusije.

O raspoloženju među dijelom emigracije čitamo i u službenom izvještaju komande IV. armijske oblasti od 28. veljače 1922. godine: »Ruske komunističke organizacije u Beogradu nema, a zapaža se samo simpatisanje komunista nekih Rusa, bivših vojnih zarobljenika i to pod uslovom da odu odavde u Rusiju i dobiju novčanu pomoć za put. U posljednje vreme primećuje se da ovi bivši vojni zarobljenici odavde prilično odlaze u Rusiju...«⁸

⁵ »Borba«, br. 4, 16. III. 1922. Wrangel je pokopan 1929. godine u Beogradu sa svim vojnim počastima.

⁶ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (AIHRPH), f. KI 1921/3; »Politika«, 13. I. 1921.

⁷ Kršljanin, n. dj., 655.

⁸ AH, f. Varaždinska županija (VŽ), broj 79-pov. 1922.

U progresivnijem dijelu emigracije djelovale su dvije napredne organizacije: »Zemski savez« i studentski »Progres«. Osim toga uoči drugog svjetskog rata stvaraju se odijeljene antifašističke grupe, koje će 1942. godine prerasti — ujediniti se u organizaciju pod nazivom Savez sovjetskih patriota (SSP).

Sada već imamo neke podatke o rukovodiocima spomenutih progresivnih organizacija. Znamo da je rukovodilac »Zemskog saveza« bio bivši pukovnik generalštaba ruske carske armije Fjodor Mahin. Rođen je 1882. godine u Nikolajevsku na Amuru u Sibiru. Prije prvog svjetskog rata završio je Vojnu kozačku školu i generalštabnu akademiju (Imperatorskaja Nikolajevskaja vojennaja akademija). Ratovao je na Dobrudžanskoj fronti zajedno sa Srpskom dobrovoljačkom divizijom formiranom 1916. godine u Odesi. S ostacima ove divizije prebacuje se početkom 1917. na Solunsku frontu. Mahin sudjeluje na strani Srpske armije u probouju fronte. U Jugoslaviju kasnije dolazi iz Pariza, gdje je radio kao publicist. U Beograd je došao 1923. godine kao predstavnik »Zemgera«. Tu dvije godine kasnije organizira Institut za izučavanje Rusije a 1938. godine pokreće časopis. Godine 1939. u Parizu objavljuje knjigu »L'Arme Rouge«, u Beogradu 1940. »Rusija i Kina u plamenu« i »Rusija i njeno privredno bogatstvo i industrijski razvitak«. Postao je član KPJ 1939. U narodnooslobodilačku borbu stupio je 1941. godine.⁹

Kad je u Beograd 1940. godine stigla prva sovjetska trgovačka delegacija i kad je Jugoslavenska vlada u lipnju iste godine priznala Sovjetski Savez, pojedini progresivni i antifašistički raspoloženi ruski emigranti povezuju se s članovima sovjetske delegacije i traže da budu prebačeni u SSSR. Međutim, samo rijetkima je to uspjelo.

Poslije kapitulacije jugoslavenske kraljevske vojske i njemačko-talijanske fašističke okupacije zemlje među ruskom emigracijom dolazi do konačne konfrontacije i diferencijacije i vrlo žive aktivnosti. Ova konfrontacija i diferencijacija se pojačava napadom fašističke Njemačke na Sovjetski Savez. Jedna od prvih manifestacija takvog raspoloženja znatnog broja emigranata bilo je odbijanje prihvatanja gubernatorskih mjesta u okupiranim rajonima Sovjetske Ukrajine. Aktiviraju se i progresivne, ali i reakcionarne emigrantske organizacije. Uz već postojeće progresivne grupe koje su stale na otvoreno anti-fašističke borbene pozicije, niču i nove grupe boraca protiv fašizma. O nekima su sačuvani podaci u arhivima i sjećanjima.

Jedan od članova ilegalne antifašističke grupe B. Dubrovin Zabolotski¹⁰ piše u svojim sjećanjima da je bilo vrlo teško organizirati takve grupe a još teže ih povezivati s KPJ ili organizacijom Narodnooslobodilačke fronte. On objašnjava da su se emigranti grupirali po trojica na osnovi osobnog poznanstva. U prvoj takvoj grupi koje se on sjeća bili su: Fjodor Vestorovski¹¹ s

⁹ Vojna enciklopedija, knj. 5, Beograd 1973, 208; »Borba«, 4. VII. 1945.

¹⁰ Boris Petrović Dubrovin Zabolotski rođen je 1909. godine u Moskvi. Godine 1919. otišao je s roditeljima emigrantima u Srbiju. Studije je završio u Njemačkoj (inženjer elektrotehničar). Od 1932. živio stalno u Jugoslaviji. Godine 1958. vratio se u SSSR. Radio kao režiser naučno-popularnih filmova u Kijevu.

¹¹ Fjodor Vestorovski je poginuo 1945. godine u koncentracionom logoru Mauthausenu.

nadimkom Feđa. On je bio student Filološkog fakulteta u Beogradu i održavao je vezu s F. Mahinom i studentskim klubom »Progres«. Živio je siromašno. Bio je oženjen Srpkinjom i imao dijete. Drugi je bio Vladimir Lebedjev,¹² liječnik po obrazovanju, a bavio se i socijalnom medicinom. Lebedjev je radio u zadružnim organizacijama u Srbiji. Otac mu je bio strojovođa. Jednom zгодom je spasio vlak od katastrofe, ali je sam tom prilikom poginuo. Treći član grupe je bio Ilja Aleksandrovič Odišelidze.¹³ Do rata se bavio trgovinom, za vrijeme rata je sudjelovao u NOB-u kao borac.

Godine 1942. sve su se antifašističke emigrantske grupe ujedinile u organizaciju koja se zvala Savez sovjetskih patriota (SSP). Prema nekim drugim podacima SSP je navodno bio organiziran još krajem 1941. godine. Organizacija je djelovala ilegalno, na principima stroge konspiracije.

Rukovodilac SSP je u početku bio Ilja Odišelidze. U nju su tada u prvo vrijeme ušli: inženjer Korovin, Juriј Biskupski, Aleksandar Lipski, Boris Dubrovin Zabolotski i Vladimir Kudrevič. Ovaj posljednji je bio oficir-inženjerac i po zadatku grupe je služio u srpskoj administraciji. Krajem NOR-a dobio je oficirsko zvanje majora Jugoslavenske narodne armije.

Član grupe bio je i Kiro Belozerski. Evo nekoliko podataka o njemu iz policijskih dokumenata. Godine 1941. ustaše su dali željezničkom dnevničaru Kiri Belozerskom slijedeću karakteristiku: »Iz dopisa sekcije, koji je predložen aktu za otpust se vidi da je imenovani bio ljevičarskih nazora, da se je družio sa komunistima i da je bio zatvoren od njemačkih vlasti.«¹⁴ A u spisu broj 54.1971/41 koji je zapravo izvještaj od 18. VIII. 1941. a služi kao još jedna potvrda gornjeg čitamo: »Već 30. V. o. g. izvjestio sam g[ospodina] v[iše] k[lase] referenta Ševčeku, da je molilac ljevičarskih nazora, da mnogo govori o politici, da se druži sa radnicima, da stalno pronša vijesti sa izvjesnom namjerom kako bi krajnje ljevičarske ideje prikazao u drugom svijetlu...«¹⁵

U jednoj od grupa bili su članovi pjesnik Alekseј Durakov, Ilja Goleniščev Kutuzov, inače poznati povjesničar književnosti i autor mnogih djela iz te oblasti. Ovi su se grupirali oko Fјodora Vektorovskog, koji je bio zaposlen kao čuvar ruske biblioteke u Beogradu.¹⁶

O A. Durakovu i I. Goleniščevu Kutuzovu pisala je kasnije i sovjetska štampa. Tako 20. XI. 1965. godine sovjetske partijske novine list moskovska »Pravda« javlja da je Alekseј Petrovič Durakov bio nagrađen sovjetskim ordenom »Otečestvenoj vojny« II. stupnja. Tom prilikom je isti list donio slijedeću njegovu biografiju: »Alekseј Durakov završio je učilište u Vladivostoku. Studirao je na Beogradskom univerzitetu, nakon čega je radio kao učitelj u provincijalnom srpskom gradu. Odmah nakon hitlerovske okupacije Jugoslavije Alekseј je zajedno sa ženom započeo sa aktivnom ilegalnom antifašističkom

¹² Vladimir Lebedjev se vratio nakon rata u SSSR i živio u Astrahanu.

¹³ I. A. Odišelidze je navodno poginuo u NOR-u.

¹⁴ Dokument se citira u pismu Kira Belozerskog, a napisan je 26. IV. 1946. u Zagrebu (Pismo se nalazi u kolekciji autora.)

¹⁵ Isto. K. Belozerski je nakon rata otputovao u SSSR.

¹⁶ J. Plotnikov, A. Nagajcev, Otvažnyje. Moskva 1967, 29-30.

borbom.« Zbog takvog rada bio je uhapšen i odveden u Njemačku. U logoru je radio kao prevodilac. Zajedno sa ženom je pušten u Jugoslaviju na kratak odmor. Tu se povezao s I. Goleniščevim Kutuzovim (koji je isto tako bio pušten iz zatvora u to vrijeme) te su zajedno otišli u partizane. A. Durakov se borio u Posavskom partizanskom odredu. Godine 1944. za vrijeme borbe na Savi herojski je branio odstupanje svoje jedinice. U toj borbi je ranjen, uhvaćen kao ranjenik i ubijen.¹⁷

Glavna zadaća SSP bila je da vodi i pomaže antifašističkoj borbi i pomaže NOB. U tu svrhu SSP je objavio dva letka.¹⁸ U njima je iznijet program organizacije: borba protiv fašističkih okupatora. Autor jednog od ovih letaka B. Dubrovin Zabolotski tvrdi da su za osnovu uzete Staljinove riječi prema kojima bi svaki antifašist gdje god se nalazio trebao da vodi samostalnu borbu, a nakon svršetka ratnih operacija protiv njemačkog fašizma SSP će automatski završiti svoj rad i staviti će se na raspolaganje sovjetskim vlastima.¹⁹

Organizacija SSP je radila ilegalno u vrlo teškim uvjetima okupacije. Neprijatelj koji je dosta brzo saznao o toj organizaciji pokušavao je na sve načine da je likvidira ili paralizira. Zbog toga nije ništa neobično da je nalazio izdajice iz redova te organizacije. Prema tvrdnji članova organizacije jedan takav izdajica-provokator bio je raskrinkan. To je bio neki Anatolij Petrocki.²⁰

SSP je postepeno ustanovio vezu s NOP te je djelovao pod njegovim rukovodstvom, odnosno direktivama. Članovi SSP u gradovima su se bavili sabotazama, pomagali su skrivati sovjetske zarobljenike i partizane, bavili se sakupljanjem ratnog i drugog materijala. Veza SSP s partizanskim odredom bila je preko Požarevca i rajona Zaječara. Osim toga SSP je imao svoju konspirativnu agenturu u njemačkoj građevinskoj organizaciji Todt (DT).

Osim Beograda, organizacija SSP je postojala i djelovala u Boru. Pretpostavlja se da joj je ukupni broj članova bio 120. Iako njezin opći popis ne postoji, sad se ipak zna za neke pojedince. Evo nekih imena: Sergej Markov²¹ koji je tada bio zaposlen u transportu, u poduzeću koje je bilo pod njemačkom kontrolom. Inženjer Anatolij Novotnij radio je u direkciji rudnika Bor. Poginuo je u redovima NOV i POJ 1944. godine. Najmlađi član SSP Oleg Rjabov ubijen je od fašista u listopadu 1944. godine.

Poslije niza provala u beogradskoj organizaciji u partizane odlaze Odišelidze, Lipski i još jedan član čije ime nije ustanovljeno. Lipski je poginuo 1944. godine. Pretpostavlja se da je greškom došao k četnicima, koji su ga likvidirali. Odišelidze je ponio sa sobom u partizane pun kovčeg oružja koje

¹⁷ »Pravda«, 20. XI. 1945. U biografiji koja je objavljena u službenom listu Sovjetske vlade »Izvjestija« navodi se da je ranije bio gardemarin u mornarici, pjesnik i učitelj, te da je poginuo u NOB-u. (»Izvjestija«, Moskva, 19. XI. 1965.)

¹⁸ Ovi leci nisu pronađeni. Podatak je prema izjavi B. Dubrovina Zabolotskog, koji kaže da su pisani na pisaćem stroju, jedan na plavom a drugi na ružičastom papiru.

¹⁹ Dubrovin Zabolotski, n. dj., 16.

²⁰ Isto, 16.

²¹ Sergej Markov vratio se nakon rata u SSSR, živi u Alma-Ati.

je dobio od nekog Kudreviča. Taj je navodno radio po zadatku KPJ u srpskoj administraciji.²²

Sredinom 1944. godine kad se razbuktao partizanski pokret u Srbiji SSP je još više aktivirao svoje djelovanje. U to vrijeme član grupe Feđa Vestorovski organizira bijeg trojice sovjetskih zarobljenika u partizane u Požarevački partizanski odred. Kasnije je gotovo cijela beogradska grupa bila uhapšena. Poslije se saznalo da su još 1943. bili uhapšeni Vladimir Korolija, Vestorovski i Smeljnikov. Oni su poslani u koncentracioni logor Mauthausen. Ljeti 1944. uhapšeni su Vladimir Lebedjev i Konstantin Sineljnikov. V. Lebedjev i žena B. Dubrovina Zabolotskog pušteni su iz zatvora. Iz zatvora bježe u partizane Lev Petrov i Sergej Markov. Sam B. Dubrovin Zabolotski u to vrijeme odlazi u partizane — u XI. brigadu XXIII. divizije, gdje se bori do kraja rata. Njemu je poznato da je u borbi između Zaječara i Negotina poginuo Anatolij Novohotnij.²³

Član rukovodstva SSP B. Dubravina Zabolotski pokušao je sastaviti popis članova SSP koje je osobno poznao. U taj su popis ušli slijedeći aktivisti članovi SSP: Fjodor Vestorovski, Vladimir Lebedjev, Ilja Odišelidze, Pavel Krat, Ilja Goleniščev Kutuzov, Boris²⁴ i Oleg Rjabovi, Aleksandar Lipski, Korodin (?), Juri Biskupski (?), Vladimir Kudrevič, Jurij Taran, Jurij Lobačov, Sergej Markov, Boris Markov, Ivan Markov, Mstislav Zilov, Tatjana Lukjanova, Tatjana Arefjeva, Vsevolod Tumin, Vsevolod Sisojev, Aleksej Arhangel'ski, Lev Petrov, Sergej Matvejev.

Mstislav Zilov sjeća se J. Giljotena, A. Pilipenka, N. Šubina, T. Ciraka, K. Belozerski se sjeća A. Šahmatova, T. Carika.

Jurij Lobačov, koji je pripadao SSP, ali ne bijeloj emigraciji završio je u Beogradu umjetničku akademiju i mnogo godina do rata radio je kao risač stripova u »Politici«. Zbog toga je prozvan »Strip«. Za vrijeme rata kao član SSP djelovao je ilegalno na propagandnom polju.²⁵ J. Lobačov spominje kao članove SSP G. Tarana i V. Kiriljuka.

Iz arhivskih dokumenata znamo da su se u partizanima nalazili još neki članovi SSP kojih nema u spomenutom popisu, a to su Jefinovski, Žuhina, Tumin i dr.²⁶

Ilja Goleniščev Kutuzov bio je u partizanima u Vojvodini te je neko vrijeme bio zamjenik komandanta Glavnog štaba Vojvodine.

Mstislav Zilov, koji je bio član beogradske organizacije SSP²⁷ surađivao je s NOP-om od 1941. godine. Radio je ilegalno u Beogradu, ali je nakon jedne provale u proljeće 1943. godine otišao u partizane. Borio se u Požarevačkom

²² Dubrovin Zabolotski, n. dj., 14—15.

²³ Isto.

²⁴ Boris Rjabov je umro nakon mučenja u požarevačkom zatvoru.

²⁵ Prema izjavi Jurija Lobačova I. Očaku 1968. u Moskvi.

²⁶ AMO SSSR, f. 243, op. 2914, d. 73, l.204.

²⁷ Mstislav Zilov, rođen 1912. u Rusiji. U Jugoslaviji je od 1920. Sada inženjer u SSSR-u.

partizanskom odred. Od ljeta 1944. do studenoga iste godine nalazio se u »Ruskom« bataljonu VII. vojvođanske brigade.²⁸

Dosta emigranata (izvan spomenutog SSP), čiji broj do danas još nije ustanovljen, sudjelovalo je u raznim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske. Pokazat ćemo njihovo sudjelovanje na pojedinačnim primjerima. Njihove biografije ili podatke uspjeli smo naći ili u literaturi ili u sjećanjima pojedinaca.

U »Vojnoj enciklopediji« čitamo o Vladimiru Smirnovu: »Rođen u Taškentu, SSSR, 21. VI. 1899. Završio Tehnički fakultet u Beogradu. U NOR od 1941. a član KPJ od 1942. U ratu je bio načelnik Tehničkog odeljenja Vrhovnog štaba. Posle rata komandant inženjerije JA, načelnik Građevinske uprave JA, glavni inženjer Uprave za vojno građevinarstvo i zamenik načelnika Građevinske uprave JNA. Odlikovan je Ordenom zasluga za narod sa zlatnom zvezdom, Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vencem i dr.«²⁹ Završio je rat kao general JNA. Spomenuti već ranije Fjodor Mahin sudjeluje u narodnooslobodilačkoj borbi od 1941. godine. Radio je u propagandnom odjelu Vrhovnog štaba. Završio je rat kao generallajtnant JNA. Za vrijeme rata surađuje u partizanskim listovima i publikacijama: »Borbi«, »Vojno-političkom pregledu Vrhovnog štaba« i »Novoj Jugoslaviji«. Umro je na dužnosti načelnika Istorijskog odjeljenja Generalštaba JNA. U povodu njegove smrti »Politika« je pisala 4. VI. 1946: »Kao vojnik bio je jedan od vidnih pisaca, oficira visoke vojničke kulture i široke vojne sprema. Znao je više stranih jezika, bio dobar poznavalac istorije ratne veštine i ratnih nauka uopće, bio je omiljen među drugovima i borcima.«³⁰

Vladimir Slobodjaninov, rođen 1906. godine u Sumima, sada Sumska oblast. Iako sin siromašnog željezničara, bio je primljen 1918. u Kadetski korpus s kojim je evakuiran s Krima u studenom 1920. u Kraljevinu SHS. Kao 16-godišnji mladić završio je u Beloj Crkvi Kadetski korpus a zatim dvije godine tehničkog fakulteta, pa vojnu akademiju u Beogradu 1929. godine nakon čega je proizveden u čin artiljerijskog potporučnika. Od 1933. bio je vezan s naprednim pokretom. Odmah nakon kapitulacije Jugoslavenske vojske i okupacije zemlje u rujnu 1941. uključuje se u NOP. Neko vrijeme radio je po zadatku Partije u domobranskoj vojsci u Varaždinu, a zatim je prešao u partizane u Kalnički partizanski odred nakon čega je dodijeljen štabu XVI. omladinske brigade. Od 1943. bio je pomoćnik operativnog oficira VI. divizije, zadužen za artiljeriju. Kad je ova otišla u Srbiju, postao je zamjenik komesara diviziona, a od 1. XI. 1943. bio je komandant artiljerijskog diviziona XIII. divizije. U toku 1944. bio je prvi načelnik štaba XXXV. divizije, načelnik operativnog odjeljenja XI. korpusa i pomoćnik načelnika operativnog odjela Glavnog štaba Hrvatske, zadužen za artiljeriju. Od veljače 1945. godine bio je u glavnoj artiljerijskoj Upravi Vrhovnog štaba NOV i POJ na dužnosti načelnika organizacijsko-kadrovskog i operativnog odjela. Nakon rata bio je na

²⁸ Muzej KGB u Moskvi, f. Zajavljene M. J. Zilova.

²⁹ Vojna enciklopedija, knj. 8, Beograd 1974, 730.

³⁰ Isto, »Politika«, 4. VI. 1946.

dužnosti komandanta artiljerije II. armije u Zagrebu. Sad je rezervni pukovnik JNA.³¹

Liječnik Sergej Šemjakin (rođen 1898) do rata je služio u kraljevskoj vojsci u 14. artiljerijskom puku u Varaždinu, bio je načelnik saniteta puka. Slobodjaninov, koji je s njim služio kaže da je nosio oficirsku uniformu bez oznake činova. »Oficiri i vojnici su ga cijenili i voljeli, jer je bio vrlo pažljiv, human i ljudski se odnosio sa svima, pri čemu je znao spašavati pojedine vojnike od tjeranja starješina...« Pomagao je i civilima, besplatno ih je liječio. Po ovim karakteristikama, dakle čovječnosti a još više prema njegovom pozitivnom odnosu prema svojoj domovini SSSR-u, moglo se suditi da je naprednih ideja. Još više je to sve došlo do izražaja kod njega nakon okupacije zemlje: otvoreno se izjašnjavao protiv Nijemaca i ustaša. Slobodjaninov nastavlja: »Od početka se povezao s nama i bio nepomirljiv protivnik fašističkih bandi i zajedno sa svojom suprugom pomagao čime je mogao partizanima — u osnovnom donosio nam je lijekove u znatnim količinama. Od 1942. godine kod njega je bila partizanska radiostanica. Trebao je početkom srpnja prijeći zajedno s divizionom u kojem je služio kao liječnik, u partizane, ali se razbolio pa ga nismo mogli povesti sa sobom. Uskoro ga je netko izdao te su ga ustaše uhapsili i odveli u kaznionicu Lepoglavu. Prilikom evakuacije zatvorenika 1944. bio je odveden u pravcu rudnika Golubovec i usput ubijen zajedno s ostalim političkim zatvorenicima...«³²

U sjećanju Rusa emigranata ostala je herojska pogibija Kolje Nemirovič Dančenka — unuka znamenitoga sovjetskoga režisera i kazališnog teoretičara na brdu Javor u Srbiji. Kolja je bio član KPJ i politički komesar bataljona.³³

Treba spomenuti i dva unuka znamenitog ruskog pisca Lava Nikolajeviča Tolstoja. Prvi je Vladimir Iljič Tolstoj i njegov sin Oleg Vladimirovič, koji su bili sudionici NOB. Otac Vladimir je za vrijeme rata bio zatvorenik tamnice u Zrenjanima, dok je Oleg bio borac Vojvođanske brigade.³⁴

Na strani narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji našao se i drugi unuk L. N. Tolstoja Ilja Iljič Tolstoj i njegov sin Nikita (danas istaknuti sovjetski slavist filolog).

Herojski je poginuo nedaleko od Borskih rudnika Tolja Novohotnij. On je branio povlačenje svoje jedinice, i kada nije bilo drugog izlaza, da ne bi pao živ u ruke fašista, bacio je pod sebe bombu.³⁵

U slovenskim jedinicama NOR-a bilo je nekoliko Rusa — djece bjeloemigranata. U literaturi se spominje porodica Vladimira Križanovskog, kozačkog atamana, pukovnika carske armije. Njegov sin Oleg sudjelovao je u NOB-u od

³¹ Biografija rezervnog pukovnika V. P. Slobodjaninova. Kolekcija autora. Slobodjaninov sada živi kao penzioner u Zagrebu.

³² Izjava V. P. Slobodjaninova dana I. Očaku 15. VI. 1983.

³³ Muzej Komiteta gosudarstvenoj bezopasnosti (KGB) u Moskvi, Izjava M.J. Zilova.

³⁴ »Politika«, 2. VII. 1985.

³⁵ Muzej KGB u Moskvi, Izjava M. J. Zilova.

1942. godine. Krajem rata bio je zamjenik komesara Jurišnog bataljona 18. divizije.³⁶

Silvo Popov u partizanima se borio od 1943. godine. Teško ranjen iste godine, ostao je na radu u bolnici do kraja rata. Bogdan Marčenko »Tigar« poginuo je u veljači 1944. godine kao kapetan, komandant 3. bataljona brigade »Mirko Bračić«.³⁷ Dr. Marija Galilej za vrijeme NOB-a liječila je partizane i crvenoarmejsce.

Govoreći o progresivnoj ruskoj emigraciji, koja je sudjelovala u NOB-u i koja baš nije bila tako mnogobrojna iako je njezina uloga u NOB-u bila zapažena, treba reći nekoliko riječi i o drugom. Naime, reakcionarni dio bijele ruske emigracije, uglavnom oficiri, već je 1941. godine otišao u službu hitlerovskih fašista. Već u rujnu u Beogradu su formirani odredi jačine 2000 ljudi. Od njih su početkom 1942. stvorena dva puka sa po 1000—1500 vojnika. Krajem 1942. već je pet pukova, svaki sa po tri bataljona. Komandni kadar, osobito viši ovih pukova, činili su carski oficiri. Korpus formiran od njih bio je pod neposrednom komandom njemačkog vojnog zapovjednika za Srbiju. Ruski korpus, kako je nazvana ta jedinica, osiguravao je promet i rudnike u Srbiji, a dislociran je: štab korpusa, 4. puk i rezervni bataljon u Beogradu, 1. puk u Loznici i Krupnju, 2. puk u Kraljevu i dolini r. Zapadne Morave, 3. puk u Požarevcu, Negotinu, Petrovcu, Boru i Majdanpeku, 5. puk u dolini r. Ibra, a djelomično na desnoj obali Drine od Višegrada do Banje Koviljače. Ruski zaštitni korpus je sudjelovao u borbama protiv snaga NOVJ, osobito protiv 2. i 5. divizije kod Ušća i Valjeva, u travnju i svibnju 1944. protiv 12. korpusa NOVJ i jedinice 57. armije Crvene armije u istočnoj Srbiji početkom listopada 1944, kad je razbijen. Ostaci su se povukli u dolinu r. Bosne i u rajon Brčkog i Slavenskog Broda, gdje su ih u travnju 1945. konačno uništile jedinice NOVJ.³⁸

Završavajući ovaj kratki prilog povijesti Rusa u Jugoslaviji treba nešto reći o sudbini SSP. Organizacija ili njezini ostaci su raspušteni u studenom 1944.³⁹ Imovina ove organizacije predana je Domu ruske kulture u Beogradu. Njezin komandant je postao Ilja Goleniščev Kutuzov.⁴⁰

Rad emigranata Rusa okupljenih oko SSP krajem studenog 1944. godine ovako je okarakterizirao načelnik političkog odjela II. jurišne inženjerijsko-streljačke brigade Crvene armije u Beogradu, a kojem su članovi ove organizacije predali arhivu Saveza sovjetskih patriota: »Velika grupa ruskih emigranata i njihova odrasla djeca predlažu svoje usluge čak do teških radova. Mnogi od tih bijelih emigranata skrivali su godinu i više jednog ili dvojicu ruskih ratnih zarobljenika i dovode ih sada u znak svoje solidarnosti. Osjeća se da je u nekim dijelovima bjeloemigracije pod utjecajem naše zemlje proizašao korjeniti prijelom.«⁴¹ U ovoj karakteristikici nema ni riječi o sudjelovanju

³⁶ Oleg Križanovskij Igor, Mile Pavlin, Spomini črnogledega humorista. Ljubljana 1982.

³⁷ Ladislav Kiaut, Bračićeva brigada, Dcl I, Ljubljana 1982, 220.

³⁸ Vojna enciklopedija, Knj. 8, Beograd 1974, 271.

³⁹ AMO SSSR, f. 243, op. 2914, d. 69, l.234.

⁴⁰ Isto, l.204.

⁴¹ Isto.

ruskih emigranata u NOB-u, ali ta činjenica ne umanjuje značenje SSP-a i njegovih članova.

U zaključku treba još jednom podvući da je progresivni dio ruske bijele emigracije, kao i ostalih Rusa koji su se za vrijeme okupacije našli na teritoriju Jugoslavije našao svoje mjesto u redovima boraca protiv fašizma ili samostalno ili u sklopu organizacije Saveza sovjetskih patriota. A time je ne samo osvjetlao obraz nego i pridonio svojoj oboljeloj borbi protiv fašizma.

Резюме

РУССКИЕ ЭМИГРАНТЫ И НАРОДНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ НАРОДОВ ЮГОСЛАВИИ.

Иван Очак

В статье рассматриваются вопросы, связанные с деятельностью русской эмиграции в Югославии в период народно-освободительной войны народов Югославии. В вводной части даны цифры количества русских эмигрантов между двумя войнами, а также источники, появления этой эмиграции. Большая часть эмиграции происходила из армии белоэмигранта генерала Врангеля, части которого покинули Россию, пораженные Красной Армией. Сам Врангель похоронен в Белграде. Уже накануне и в начале второй мировой войны в рядах эмиграции начиналась острая политическая дифференциация: офицерство, сотрудничавшее с фашизмом и передовая часть эмиграции, которая основывает организацию «Союз советских патриотов». Эта организация связывается с КПЮ и позже с народно-освободительным движением. Многие ее члены боролись в рядах югославских партизан, а некоторые в этой борьбе и погибли. В работе приводятся конкретные примеры участников народно-освободительной борьбы, такие как Федор Махин, который был членом Верховного штаба НОАЮ и закончил войну как генерал-лейтенант югославской армии. Или пример Владимира Смирнова руководителя Технического отдела Верховного штаба НОАЮ и многие другие.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

HISTORIJSKI ZBORNIK GOD. XL (1) str. 1—470, Zagreb 1987.

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUS, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šalžite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 5000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1988.